

Когато анкетаторът е добре осведомен, той спокойно би могъл да оспори в разговора казаното от писателя, още в протичането на беседата да го насърчи към една самопроверка. А е длъжен, когато в разговорите не го направи, да посочи в бележките „грешката“ на писателя (ако тя е установена, разбира се).

Бележките, които се включват в края на всяка анкетна книга, в добрите случаи на внимателно и компетентно изработване са солидна подкрепа на документалното начало. Същия смисъл имат и различните видове документи, които се включват — писма, снимки, части от дневници. Обикновено тези материали се публикуват за първи път, намират се в пряка връзка със съдържанието на беседата, попълват известни празноти или уместно дублират казаното, потвърждавайки го документално.

След издалените шестнадесет книги в поредицата „Литературни анкети“ вече можем да се убедим, че обективизация на субективно изнесения материал се получава — малко неочаквано — върху територията на цялата поредица. Не един, а много писатели говорят за едно събитие, за една личност; не един, а повече писатели припомнят далена творческа среда. Кръстосването на погледи, на мнения има положителен ефект. Ако даден писател по една или друга причина не доизяснява даден момент от миналото, неговият съвременник, съратник, съмишленик или обратното, ще помогне със своя разказ, същото ще направи трети, четвърти — докато фактите се изяснят. Важното е, че с обхващането на повече писатели в процеса на анкетирането тези непредвидени „съприкосновения“ на индивидуалностите ще стават все повече — и все в полза на документалността.

Ако в отделните анкети се търси оригиналното, лично виждане на писателя за себе си и своето време, то в поредицата като цяло се наблюдава все по-крепнеща истинност за литературното развитие за близкото минало и настояще на страната ни.

ЗА ТВОРЧЕСКАТА ИНТЕЛИГЕНЦИЯ

Юлия Обретенкова

Така поставената тема е твърде широка и многообхватна. И все пак — какво е значението на анкетите като източник на информация за възстановяване живия дух и атмосферата на едно отминало време, в което са живеели и действували писатели, художници, артисти, когато, съобразно характера и темперамента си, „на живо“ са писали страниците на нашата културна история?

„ — „Копривщица“ голяма кръчма ли е била?

— Бърлога. Нямахме прозорци. От вратата се влизаше, в която, ако не светеше оплютата от мухи лампа, ще си счупиш главата. Събирахме се там и Гео, и Христо Ясенев, и Николай Хрелков. . . Все бедняци, няхаха пари да си платят вересията на баба Брайковица. Гео идваше с една кожена полушубка, казваше, че била от лисица. Шапката си нахлупваше ниско над ухото. Модернисти! . . . Христо Ясенев и Гео се слушваха. . . Туджарчето носеше една шапка с много широка периферия. Налитахме на карирани панталони и черни вратовръзки. . . Той и Гео данасяха последните моди в поезията. . . ”

Този откъс от анкетата с Ламар много живо и веднага ни пренася в самото начало на 20-те години, в периода между „Везни“ и „Пламък“, преди съdboносната 23-та, която разтърсва българската интелигенция. Само няколко бегли шрихи, и назованите имена се изпълват с живот, слизат от страниците на енциклопедиите и ние prestaваме да ги чувстваме далечни и чужди. Разбира се, само този малък откъс не е достатъчен, за да видим от всички страни живия Гео или Ясенев. Необходими са още и още факти. А анкетите са именно това — натрупване на свидетелства от различни информатори, с оценки от различни гледни точки. И когато тези „гледни точки“ се засекат от няколко страни, става възможно да се правят изводи за човек или събитие, да се коригира, потвърди или отхвърли едно общоприето мнение.

Анкетите дават възможност за приобщаване към живота на нашата интелигенция, на творците на българската култура през различни периоди от нейната история. Ако прегледаме само

именните показалци, става ясно и какъв широк обхват от имена се съдържа в тях — имена на писатели, художници, издатели и критици, редактори и учители. Анкетите са достоверен източник на сведения за тези хора: от кратките словесни портрети и характеристики до широко и многообхватно представяне на тяхната дейност. Много от тях са играли значителна роля в културния ни живот, други са погребани и напълно забравени от културната ни история. Та кой днес си спомня например за учителя Иван Радев, бащата на Калина Малина, човек непрактичен, но много инициативен, който още в началото на века организира първите забавачници, а малко по-късно — и първото общешитие за безпризорни деца? Или за учителя на Г. Караславов — марксиста философ д-р Петър Генов, когото Ленин споменава в своите „Философски тетрадки“ и който вместо да заеме полагаемото му се място на университетската катедра, умира неизвестен?

От страниците на анкетите оживява образът на учителската интелигенция. Този многоброен народ, разпръснат по всички краища на България, потънал в нищета, но който с една почти възрожденска енергия сее семената на знанието. Обръщайки се към детството си, почти всички анкетирани автори говорят за своите учители — повечето потънали в неизвестност, но почти всички със заслуги към своите ученици, пряко или косвено изиграли значителна роля в идейно-естетическите или просто житейските биографии на бъдещите творци.

Анкетите естествено и логично ни въвеждат в бурния и интензивен живот, който кипи в многобройните издания. Тук можем да открием неакадемичната история на този живот, пълен с чисто човешки взаимоотношения, борба, пристрастия. Можем да проследим как Гео Милев създава „Пламък“ и „Везни“, как става преходът от едното към другото списание. Да видим как в тесния му дом, който е едновременно и редакция, идват неговите приятели и съратници — отначало Т. Траянов и Ем. Попдимитров, а след това Ясенев и Хрелков. Анкетите ни позволяват да се пренесем и по-добре да вникнем в идейно-художествените борби на времето, дават ни възможност сами да се ориентираме и преценим едно или друго литературно течение, факт, събитие. Виждаме как на практика става така, че нишките от „Везни“ и „Пламък“ тръгват към „Хиперион“ и „Нов път“, можем да проследим движението на техните сътрудници. Пред нас като жива заставка атлетичната фигура на Г. Бакалов, който с басов глас обяснява нещо на Фурнаджиев и Развигоричев. Чуваме дребенката на младите Г. Караславов и Мл. Исаев за него и списанието му. Мнения, донякъде противоречиви, но и верни, защото времето е нанесло своите поправки.

Надникваме в редакцията на в. „Развигор“, където Ал. Балабанов воюва страстно и открито с Вл. Василев, виждаме как А. Страшимиров като директор на „Ведрина“ подпомага чисто човешки финансово изпадналия в беда Г. Караславов. Проследяваме историята на в. „Литературен глас“ и научаваме малко известните факти от последните му години. Оживява и сп. „Хиперион“ с неговите редактори — „тънкия и изискан“ полемист Ив. Радославов и бледната трагична фигура на Т. Траянов, отличия познавач на театъра и музиката, майстор на стиха.

Потопяме се в света на революционната интелигенция през 30-те години, тясно свързана с историята на Партията, с нейния печат и противоречия в разбиранията за идеяност и художественост, виждаме как младите, неутвърдени още автори търсят духовна подкрепа и свои съмишленици приятели, гравитират от едно издание към друго, борят се за издаването на първите си книжки. Срещаме се с младия поет работник Вапцаров, разбираме как е била издадена единствената му стихосбирка, „Моторни песни“. Оживяват и фигурите на Жендов като редактор на в. „Жупел“ и „Поглед“, на карикатуриста Бешков.

Анкетите допълват някои факти за групирането на революционната интелигенция около „РЛФ“, „Кормило“, „Брод“, осветляват ги откъм човешката страна. Усещаме как крепне литературната ни критика в края на 30-те и началото на 40-те години на страниците на „Изкуство и критика“, как някои млади писатели бойкотират списанието поради погрешните си разбираня.

Намираме и факти за отношението на прогресивната интелигенция към „Златорог“ и неговия главен редактор. Съдби и възгледи, сложно преплетени, както е в самия живот.

Писателският труд е тясно свързан с издателското дело. Макар и бегло, в анкетите се докосваме до издателската интелигенция, срещаме кратки преценки за Ал. Паскалев, Куюмджиев,

за издателство „Ив. Г. Игнатов“. Тук е мястото да споменем с добра дума книжаря Филип Чипев, син на издателя Чипев, тази колоритна личност, тихият спътник на творческата интелигенция, който, без сам да е обзет от творчески дух, покровителствува творците. Една тиха и скромна, забравена фигура, която анкетите възкресяват.

В анкетите оживява и образът на старата София. Диша чрез своите театри, читалища, кафенета и аперитиви, често и дом, и редакция, и просто място за срещи и разговори на писатели, художници, музиканти. Творчески клубове, в които се водят спорове, раждат се списания и вестници, формират се идейно-естетически кръгове. София с аперитив „Копривница“, този първи „якобински клуб“, свърталище на революционерите и поети. Тук баба Брайковица като Странджата ще съумее да нахрани прегладнелите поети. Малко по-късно — кафене „Средец“, където през 30-те години се събират прогресивните и писателите комунисти, където можем да видим дори високата фигура на Вапцаров. „По-тежката“ сладкарница „Цар-Освободител“ — според Ламар „този фудулски клуб“, но където можем да се срещнем и със самотника Йовков, и с веселящите Елин Пелин и Балабанов, които са винаги център на големи компании.

Не е възможно да се изчерпят всички теми, да се хванат всички нишки, които водят началото си от страниците на анкетите. Те ни сродяват и с времето, и с творците от по-младото поколение, както и с периода след 9 септември 1944 г., където можем да търсим факти за не по-малко интересни творчески съдби и взаимоотношения. Защото анкетите са именно това — неакадемична, но достоверна история на българската интелигенция.

ЗА ЛИТЕРАТУРНИЯ ПРОТОТИП

Катя Бъклова

Въпросът има широк диапазон — от популярния читателски интерес за реалните връзки на писателя с действителността, през отношението документалност—художествена фикция, до същностни страни в творческия процес и психологията на литературното творчество.

Автобиографичното начало в произведенията на редица писатели е тясно свързано с въпроса за прототиповете им. Във всички анкети присъства темата за семейната среда, за детството и първите преживявания и впечатления. Безспорно е, че в детството, сред близките, в родния дом се формират основите на човешката личност, а в случая тук са и корените на творческата личност. Но от тази общовалидна констатация започват и индивидуалните разлики, що се отнася до ролята на детството като сюжетно- и образно-продуктивен момент. Практиката показва, че хората, заобикалящи бъдещия творец в ранната му възраст, често по-късно присъствуват в творбите му вече като литературни образи, т. е. стават прототипове. Автобиографичното начало при някои писатели остава продуктивно и действено през цялото им творческо развитие, при други първите впечатления и спомени като че ли отзвучават заедно с най-ранните творби. Но дали не се появяват по различен, по-опосредствуван начин и в зрялото им творчество?

Разказвайки с охота за своето детство, например Ил. Волен категорично заявява: „Малко работи (спомени, впечатления) имам, неописани в разказ. . . . Аз не мога да измислям.“ Аналогичен е случаят с Кр. Григоров, който също съзнателно през целия си живот използва творчески запаса от детски впечатления: „Аз пиша преди всичко за онова, което лично съм преживял и изстрадал.“

За писатели от типа на Ил. Волен и Кр. Григоров детството се оказва доминиращ фактор — като тема, сюжет, образи в творчеството им. При тях на пръв поглед като че ли нещата с прототиповете са ясни и безпроблемни — творецът е тясно свързан с живота, пресъздава го почти автентично, прототиповете се познават без усилие. Но дали това е всичко? Анкетите се опитват да навлязат по-дълбоко в проблема. И по този начин създават предпоставки за нов изследователски поглед върху тези автори. Защото в анкетите те всъщност още веднъж разказват детството си, пресъздават случки, спомени, впечатления. Този път със стремеж към